

Särskilda händelser Tiveden – Värmland - Delaware

Författaren till denna artikel har som ambition att med en särskild släkt som utgångspunkt belysa olika företeelser i den skogsfinska kolonisationen. Artikeln visar på tidigare inte kända släktförbindelser mellan Tiveden och västra Värmland. Den valda släkten har förgreningar åt olika håll i Värmland och kanske också till Nya Sverige. Vidare belyser den en ganska ovanlig företeelse i skogsfinskt liv, nämligen en typ av s.k. ståndscirkulation, alltså en förändring av samhällsställningen, oftast en höjning av den sociala statusen. I detta fall en finne som gifter in sig i en kyrkoherdefamilj. Inledningsvis ska också framhållas att frågetecken finns kring några av personernas koppling till denna från Tiveden kommande släkt.

Tiveden

Berättelsen börjar i Tiveden, genom ett mål i domboken från Visnums häradsrätt år 1649. Först en bakgrund till den skogsfinska kolonisationen i Tiveden. Den har tidigare främst uppmärksammats av Rickard Broberg.¹ Han redogör på drygt åtta sidor för Tivedsfinnarna och kolonisationen i Tivedenområdet. Men den största insatsen på senare tid har kanske gjorts av Bertil Kjelldorff, som har kartlagt bebyggelseexpansionen i Tiveden i en bok som utkom för några år sedan.²

Fig. 1 Mossebo under 1930-talet³

Den finska invandringen till den norra delen av området, mellan sjöarna Skagern och Unden, tillhör de absolut tidigaste i landet. Redan under 1580-talet skedde en betydande inflyttning, vilken dock huvudsakligen bestod av svenskar. Bebyggelsen ökade under 1590-talet, med bosättningar bland annat i Kavelbron, Korsbäcken, Trehörningen och Mossebo.

På det senare torpet, bodde i slutet av 1640-talet finnen Simon Simonsson.⁴ Han var anställd som skytt av Claes Kristersson Horn af Åminne, men rymde ur tjänsten och slog in på brottets bana. I den nämnda Visnums dombok kan man läsa att anklagelserna rörde sig om dråp, hor och stöld.

¹ Broberg, Richard. Finsk invandring till mellersta Sverige. Uppsala 1988

² Kjelldorff, Bertil I W. Finsk invandring till Tiveden med omnejd. Värnamo 2005

³ Foto från Alf Gunnarssons hemsida

⁴ Skattelängder 1644-1649

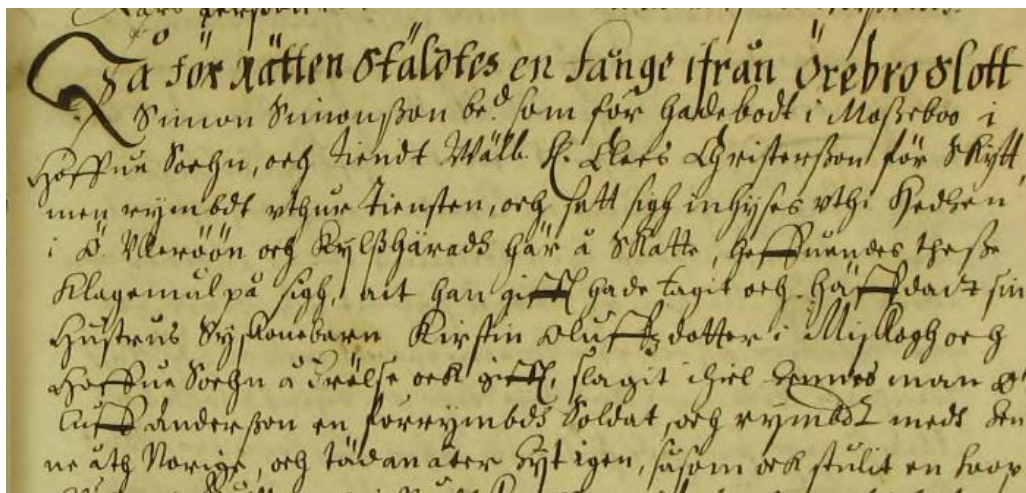

Fig. 2 Inledningen av målet om Simon Simonsson, Visnums häradsrätts dombok 1649

Simon var gift med Britta⁵, men inledde ett förhållande med sin hustrus syskonbarn Kerstin Olofsdotter från Medskog i Hova socken. Kerstins man hette Olof Andersson. De båda paren Simon och Britta samt Olof och Kerstin verkar ha hållit ihop under strövtågen genom Värmland. En tid vistades de i Heden i Övre Ulleruds socken. Det framgår inte av några handlingar hur länge man stannade på Heden. Emellertid var de fyra snart på väg igen, denna gång till Simons släkt i Älgå socken.

Till Gränsjörtp i Älgå socken

Följet om de fyra personerna drog vidare genom Värmland och hamnade hos Simons farbror Krut Måns Jönsson i Gränsjörtp i Älgå socken. Krut Måns eventuella ursprung i Tiveden har inte gått att säkert belägga. Det finns åtskilliga personer med namnet Måns på olika hemman i området. Men senast år 1637 hade han lämnat Tivedenområdet och var då bosatt i Bredrevstorp i Färnebo socken.⁶ I slutet av 1630-talet hade Måns med familj dock flyttat till Gränsjörtp. År 1639 dömdes Måns för hor med ogifta Anna Persdotter från Halvardsnäs i Glava socken. Måns dömdes till döden för detta tilltag, men Göta Hovrätt satte ner straffet till böter på 80 daler.⁷ Anna skulle senare dömas till döden och avrättas för mordet på sin far Per Pålsson i Halvardsnäs. Krut Måns och hans hustru Marit är antecknade i skattelängder vid Gränsjörtp tidigast 1640 och fram till mitten av 1650-talet.⁸

Gränsjörtpet låg på Fröbols ägor och var skattlagt till $\frac{1}{4}$ hemman.⁹ Men jordägarna ville ha honom bort därifrån. Möjligen beroende på hans upprepade lagbrott, förutom det gamla horsbrottet även olaga fallhygge mm. Han dömdes att avträda sitt torp vid tinget 1654.¹⁰ Och låta sonen ta över torpet mot en ersättning på 12 daler.

⁵ Kjelldorff, Bertil I W. Finsk invandring till Tiveden med omnejd. Värnamo 2005

⁶ Roteringslängd 1637

⁷ Criminalia Göta Hovrätt EVAA:9 den 15 oktober 1639

⁸ Mantalslängder. Ericson, Jarl. Finnar i väst. Surte 1990

⁹ Jordebok för Värmland 1649

¹⁰ Jösse häradsrätts dombok 1654

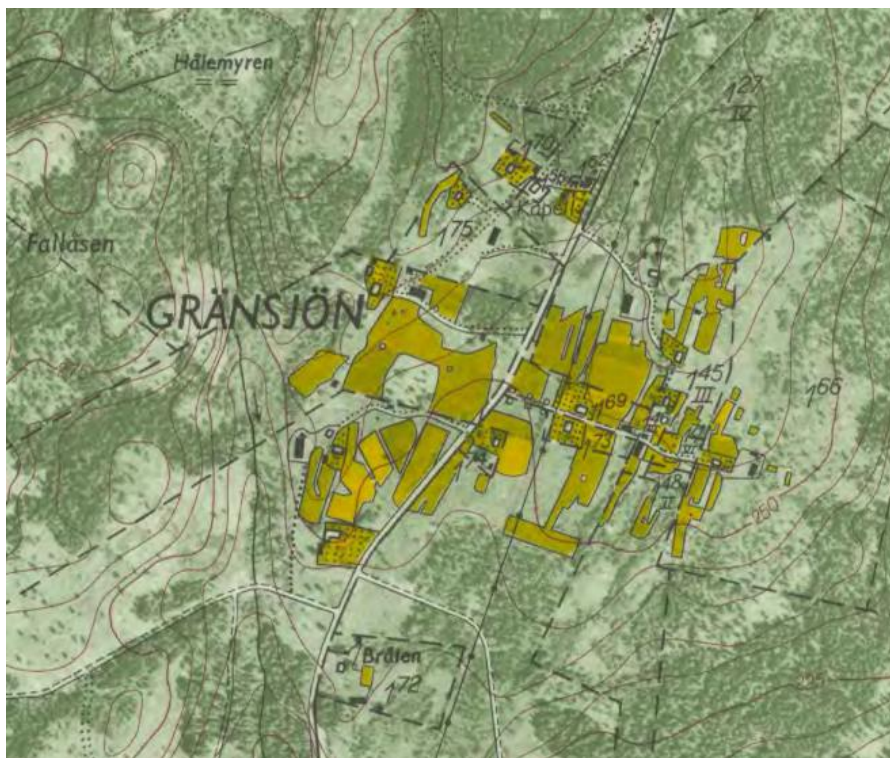

Fig. 3 Gränsjötorp, ekonomiska kartan 1965

Men det skulle visa sig att sonen, vilken hade gift sig med kaplanen Torsten Jonae Erlandus Hjärnes dotter, hade begett sig till Nya Sverige. Rätten beslutade att Herr Torsten skulle betala Måns nio daler för dennes arbete vid torpet och därmed skulle finnen lämna platsen. Men Krut Måns och Marit satt kvar på torpet. Året därpå uppmanade själve landshövdingen Måns att flytta från torpet till hospitalet eller någon sjukstuga. Målet slutade med att man bestämde att bygga honom en stuga vid Gunnarskogs kyrka.¹¹ Det sagda tyder på att Måns eller hans hustru var sjuk och utan möjligheter att ta hand om sig själva. Det är inte känt när Måns dog. Hans död finns inte antecknad i kyrkböckerna. Men hustrun Marit hittades död på Sulviksskogen i januari 1692. Paret bör ha varit födda något årtionde in på 1600-talet. De fick förutom sonen Jöns också bl.a. Per och Britta.

Under en 30-årsperiod är Simon med troligt patronymikon Johansson skriven i Gränsjötorpet.¹² Hans hustru hette Elisabet Larsdotter och var född i Sörboheden i Karlanda socken. Simon köpte 1681 en 1/4 i Gränsjötorpet av jordägarna i Fröbol. När Simon dog 1698 antecknades han komma från Hälsingland.¹³ Elisabet avled 1707. Simon kan vara ytterligare en släkting till Krut Måns och hans brorson Simon Simonsson. Av kyrkböckerna framgår att Simon och Elisabet fick bl.a. barnen Karin, Johan, Per och Mats.

I slutet av 1650-talet uppehöll sig en Lars Simonsson med hustrun Malin Eriksdotter i Gränsjötorp.¹⁴ Det är möjligt att också Lars var brorson till Krut Måns. Det finns flera exempel från olika finnmarker att familjer sökte sig till torp och gårdar som ägdes av släktingar och blev inhyses där. Lars Simonssons levnad fick dock ett abrupt slut när han dödades några veckor före jul 1658. Förövaren var finnen Henrik Persson i Barlingshult i Sillbodals socken. Dråpet skedde i Henriks stuga under ett

¹¹ Jösse häradsrätts dombok ht 1655

¹² Mantalslängder 1661-1692. Ericson, Jarl. Finnar i väst. Surte 1990.

¹³ Älgå kyrkobok 1698

¹⁴ Mantalslängder 1657-1658. Ericson, Jarl. Finnar i väst. Surte 1990.

fylleslagsmål, där flera hus- och lösfinnar var närvarande.¹⁵ Man slogs med knivar och yxhammare. Lars Simonsson hade en bror vid namn Grels, som vid tiden för dödsfallet bodde på "Östmarksskogen i Fryksände". De bör ha varit i 30-årsåldern. Grels och brodern Lars hustru Malin tog upp frågan vid tinget och lade en lång berättelse på rättens bord, underskriven av Mäster Johan i Stavnäs den 24 juni 1659. Rättegången slutade med att Henrik Persson skulle värja sig med 6-mannaed. Denna avlades 1661 och utgången blev att Henrik Persson frikändes från anklagelsen.¹⁶

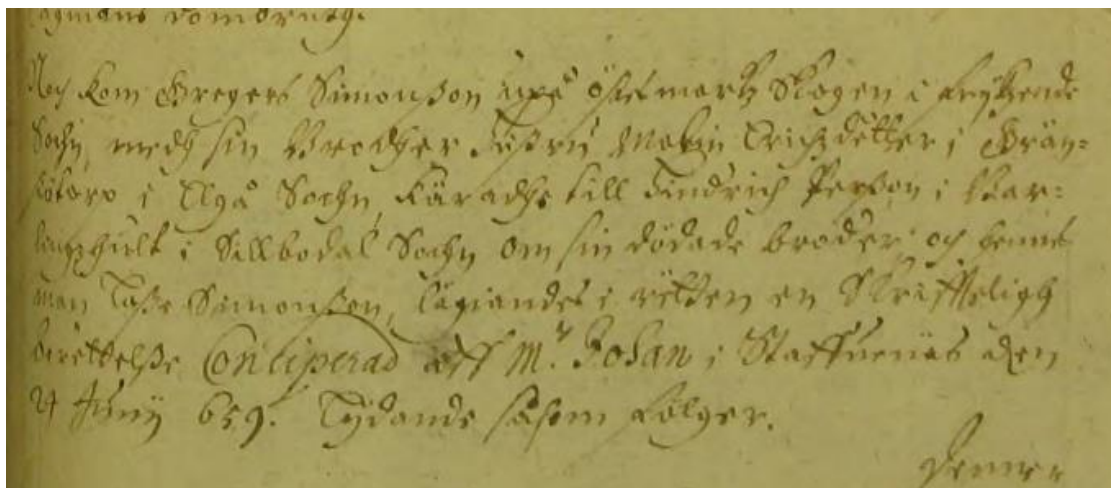

Fig. 4 Inledningen på målet om Lars Simonssons död

På Östmarksskogen

Grels Simonsson kan ha haft sin bas i Östmarksskogen, men förefaller tidvis ha levt som lösfinne, bl.a. i Norge. Han kan ha kommit dit redan i slutet av 1660-talet. Under vistelsen i Norge gjorde han sig skyldig till diverse brott, bl.a. stöld av boskap som hade förts till Sigfrid i Vittjärn. Men Grels lyckades undkomma och flydde tillbaka till Sverige där han slog sig ner i Bredsjön. De norska myndigheterna ville eftersöka honom i Sverige, men frågan hänsköts till landshövdingen.¹⁷ Vid mitten av 1670-talet var familjen fortfarande bosatt i Bredsjön. Grels uppträder där under släktnamnet Pynten eller rättare Pyntöinen.¹⁸ När de svenska myndigheterna gjorde en undersökning av inhysesfolket i Fryksdalen antecknas han i Bredsjön som förrymd från Norge.¹⁹ Pyntetorpet, ett torp upptaget på Bredsjöns ägor bär hans namn.

Vad hände då med Simon Simonsson? Jo, han återvände till sydöstra Värmland, men blev infångad och förd till Örebro slott. Han ställdes inför rätta 1649 och dömdes till döden för alla sina brott. Som brukligt var skulle domen underställas hovrätten för prövning. Det är högst troligt att domen verkställdes, men detta återstår att klarlägga.

Flyttning till Delaware

Som nämnts ovan var avsikten att Krut Måns son skulle ta över hemmanet, men han lämnade torpet för Nya Sverige. Hans namn framkommer tyvärr inte av protokollet i målet eller i någon annan källa från trakten. Det är möjligt att det är han som var soldat och vid ankomsten kallades Jöns Månsson Skoog. Han är registrerad i handelskompaniets bod under åren 1654-1655.

¹⁵ Nordmarks häradsrätts dombok år 1659

¹⁶ Nordmarks häradsrätts dombok år 1661

¹⁷ Fryksdals härads dombok ht 1672 samt Tingböcker över Solör och Österdalen 1671, stencilsamling

¹⁸ Fryksdals härads dombok 1674

¹⁹ Rannsakningslängd över inhysesfolket i Fryksdalen 1674.

Fig.5 Med båt till Nya Sverige

Släktsammanställning

Nedan visas en sammanställning av släktskapen mellan de i artikeln nämnda personerna. Stora frågetecken måste dock fästas vid bröderna Grels och Lars Simonssöners anknytning till släkten.

Simon Jönsson nedan är en konstruktion med hänsyn till belagda uppgifter om att Simon Simonsson är brorson till Krut Måns Jönsson.

Härutöver kan nämnas att Grels Pyntöinen hade sönerna Nils och Lars.

